

Embereszményeink

KÁROLYI AMYVAL BESZÉLGET DOBOS MARIANNE

K. A.: Példa? Példakép? Minderre később eszmél rá az ember. Később nyílik ki a szeme, s annál mélyrehatóbb lesz a tekintete minél nyitottabb a másik ember, a környezete iránt. Legelső mintaképei természetesen a szülei.

Édesapám falat kenyér jóságú ember volt. Szegényei rendszeresen csöngettek be, és mindenükből adott nekik. Édesanyám gondja volt, hogy háziasszonyi csodákkal mindent előteremtsen számunkra. Édesanyám valamikor a Nemzeti Zenede művészképzőse volt, Tomka növendéke. Első koncertje a Vigadó kistermében volt.

D. M.: *S mint ahogy A ZONGORA című írásodból megtudjuk, a siker elenére ez volt az utolsó hangverseny is, mert „A daliás fiatalember a kiscsokorral mégis csak elvitte, ami kis ideig nagyon jó volt, és hosszú ideig nagyon rossz, mert az abbahagyott hivatás bosszút állt. Holtig tartó kielégítetlenséggel oltva be a fiatalasszonyt önmagával, másokkal, mindenkivel.”*

K. A.: Igen, édesanyám házasságának és félbe maradt művészi pályájának alapvető tanulsága számomra, hogy nem szabad az embernek nagyobb áldozatot vállalnia, mint amit elbír. Hivatásról, megvalósulatlan becsvágyról szó nem esett nálunk. Csak a halálos ágyán mondta el nekem a történetét. Pedig... Kiradírozhatatlan nyomokat hagyó hangzatok értek szabályos időközben, lámpaoltás után a félig nyitott ajtón beszüremelő negyedfényben. Ezek a hangzatok csobogtak körülöttem, míg egyre mélyebbre úsztam lefele az álmofolyón. Bizonyára még álmomba is elkísértek. Érzelmi életem meghatározói lettek e hangzatok, s talán nem tévedek, ha azt mondom, ezért van olyan sok közöm az álomhoz és a folyókhoz. Bizonyos harmóniák hallatára, bizonyos játéktípus csobogó hangjára még most is beugrik a szűrődő fény, a közelítő álom jóleső zsibbadtsága, s e tündérségek felidézője, az édesanyám, aki csak este gyakorolhatott, ki tudja, minek és ki tudja, meddig?

Öntudatlanul így lettem részese egy boldogtalanul boldog életműnek, így érlelődött bennem öntudatlanul a boldogság és boldogtalanság, ahogy az iskola gyerek feje alá tett könyvből — reggelre, úgy hiszi — belészűrődik a tudás. Chopin romantikus hatását szerencsésen egyensúlyozta a bachi tárgyilagosság derű. Míg Chopin örökre ennek a világnak el nem érhető vagy oly könnyen elveszithető gyönyörűségéhez kötött, Bach ütemei lajtorjafokok voltak felfelé.

Gondolom, 6 éves koromra kijártam az érzelem iskoláját.

A legmagasabb fokú tapintattal, ami pedig mondhatnám, a lélek ízlése, édesapám betegségekor találkoztam, öreg takarítónénim képében. Adventista volt. Kavartam a rántást, ő mosogatott. Közben Szent Pál leveleiről beszélgettünk. Az együttérzésében, a betegápolása művészetében a Nobel-díjas Calcuttai Teréz anya távoli szegény rokonát vélem felismerni.

Vannak angyalok. Az enyém Hangyás néni képében jelent meg. Kerek világoskék szemeket, rózsaszín-fehér, nagy arcot viselt, rékliszzerű blúzokat, suta szemérmes, bokáig érő szoknyát és kitaposott fűzős cipőt. Kezében frigyláda és harsona helyett súrolókefét, cirokseprűt és felmosórongyot tartott. De a szájából, mint társainak szájából a toszkán égen, selyemszalag repkedett

a következő felírással: Egy nap megismertem az igazságot. Azt akartam, hogy mások is tudják meg. Szaladtam az utcán és kiáltoztam: megismertem az igazságot. De az ablakok bezárultak, az emberek nem akartak meghallani, s aki meghallott, kicsúfolt.

Hangyás néni tehát hírt hozó angyal volt, megváltást hirdető angyal, mennyből az angyal. Szinte látom, ahogy lobogó hajjal, lobogó kék ruhában átsüvíti az utcán.

D. M.: *De nem lehet sértetlenül angyal a földön.*

K. A.: Természetesen a válasz egyértelmű: NEM. 100 éve halt meg Emily Dickinson. Egyik hozzá írt versem. „A világ elkésve válaszol” kezdődik így

*Tintafoltos még a vallomástól
a parányi asztal, min barátnőm
a konok new-englandi lány, levelet
írt a világnak, ki neki sohse írt*

Talán a legfontosabb, amit tanultam tőle, az erőfeszítés és a mindent egy lapra föltevés.

Csak a nagy tét érdekli: az egész bank. Éhezik, de morzsát nem fogad el. A főnyeremény hiánya jobban élteti, mint egy pár dolláros nyereség. Így a hiány változik főnyeremény nagyságúra. S ez már hatalmas vagyon, ha negatív előjelű is. Ebből a vagyonból sok mindenre futja. Királyi vendéglátó. Generációkat lakat jól a saját éhségéből.

„Nagy éhségek önmagukért táplálják” — írja. És ez már megszállottság. Cézanne, Csontváry, Klee megszállottsága. És Emily Dickinsoné. S ez ami a szentekkel is összeköti, a hit nagy hazárdjátékosaival — a kis practicistákból sosem lesz szent —, akik a menny tétjéért lemondanak a földről. Az ő tétje a mű keserű tisztasága, mit nem tisztátalanít sem édességgel, sem hígítással. Mákkivonat. Verseit az észrehevés mikroszkopikus, vagy ha akarjuk teleszkopikus pontossága, a rögzítés véglegessége, s a rengés-rendülés pusztító ereje jellemzi. A van és a nincs problémái (természet, érzelem, halál és öröklét) foglalkoztatják.

A csodálatos és komplex élet, amit egyedülvalóvá és ismétелhetetlenné pecsétel, s az időtlenségbe transzfigurál a halál. Az élethossziglani problémát okozott neki a halál. Az élet minden perce a szép és a rossz megőrizni való érték volt számára. Pedig ha feltesszük a kérdést: „De hát, mit is adott az élet Emily Dickinsonnak?” — a válasz — Vereséget mint nőnek, s vereséget mint művésznak. De ahogy a halált domesztikálni tudta és beépíteni az életbe, így vereségét is sikerült győzelemmé változtatnia. Alkimista adottsága volt, hogyan kell az embert ért rosszat pozitívummá változtatni, gyász, sikertelenség, frusztrált szerelem a kezében arannyá változott.

No, persze nem ingyen, hanem intenzív, gyilkoló szenvedés árán.

*Olaj présből csepeg,
A rózsaillatot
Nem nap izzasztja egymaga,
Hanem a csavarok.*

A szenvedés volt a tűz, s olvasztókemencéjében salak, sértés, értetlenség, és egy élet veresége királynői diadémmá olvadt össze.

Pár évvel ezelőtt, amerikai tartózkodásunk idején meglátogattuk szülővárosát. Nem mint turisták, hanem mint zarándokok. S ekkor jöttem rá a zarándokutak értelmére. A géniusz szülővárosának atmoszférája, háza, tinta-foltos asztalkája, bölcsője nem a kíváncsiságot elégíti ki, s a múzeumok adatközléséhez sincs köze. A levegő, a ház, a tárgyak emberközébe hozzák az absztrakt időbe távozottat. Végigjártatják a zarándokkal a géniusz emberi életútját, egy platformra, az élet, az emberi kicsiség egyazon szintjére kerül velünk, hogy aztán a szemünk előtt kezdjen újra nőni, s tűnjön el előlünk az időtelenben.

KABDEBŐ LÓRÁNT

Miért indulnak el a szobrok?

KÁROLYI AMY ÚJABB VERSEIRŐL

Károlyi Amy esetében most aktuális kérdőjelek: Mikor válhat egy költészet fontossá? Mikor érik be, teljesít ki kezdetektől meglevő tendenciákat? Kiteljesítheti-e azokat? Hogyan találkozhat korával? Ez a találkozás hogyan hat vissza belső fejlődésére?

Károlyi Amy eddig: színvonalas költőink egyike. Megbecsült alkotó. Most: találkozott a korszerűséggel. Pedig ő: csak folytat következetesen egy költői utat. Nem törődik azzal, hogy divatba jöhet. Mégis: nagyon is szükségünk lehet az ő költői tapasztalataira. Hogy élni tudjunk mindennapjainkban. Hogy ne csak elteljen életünk, de ki tudjuk használni *minden* percünket. A kapcsolatteremtés — vonzás-taszítás — példáit mutatja fel. A közvetlen környezettel. A széppel és jóval, a kegyetlennel és közönyössel, a támadóval és védekezővel, a nemegyszer undorítóval. Szóval: mindazzal, ami menthetetlenül körülvesz. Akaratunktól függetlenül. Meg saját — ilyen-olyan — ízlésünk hatására.

Véletlen találkozás: éppen amikor verseit olvasom, egy rámszakadt gyors lektori munka során — akkor még azt hiszem: — *váratlan* bukkanok rá egy Károlyi Amy-levélre. 1941. április 21-én írta Móricznak, a Kelet Népe szerkesztőjének. Először azt hiszem: *egy* szerkesztőnek szól csak. Aztán világosodik meg — épp mostani versei világosíthatnak fel: — épp a szükséges *meszternek*. Különben így a megszólítás is, semmi szokásos „Zsigabácsizás”. „Az én számomra felejthetetlen, hogy Móricz Zsigmond indított útnak.” Mindenkiről inkább elképzelném, mint éppen Károlyi Amyről. Pedig a levél anekdotikusan emlékeztet a jelenetre is: „Hat évvel ezelőtt szörnyen zavarban lévő kislány állított be Móricz Zsigmond Horthy Miklós úti lakására. Gáldy (Gajda) Béla, az Árpád Gimnázium igazgatójának ajánlólevelét hozta magával, s egy csomó verset. Móricz Zsigmond a kislányt kedvesnek, a verseket tehetségeseknek találta, s mindkettőjüket útba igazította Babits Mihály felé. Azóta a kislány felnőtt, [...] karácsonykor bemutatkozott a Nyugatban, verseit más folyóiratokon kívül szívesen látták legutóbb a Híd-ban.” Mintha egy mai Károlyi Amy-prózaverset olvasnánk. Mondjuk a *Vers és napló* vagy a *Születésem története* című kötetből.